Oranje en de koloniën, 1600-2025

Dit boek is een van de vijf boeken die worden gepubliceerd als afsluiting van het onderzoek naar de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland:

- *Van Willem de Zwijger tot Willem-Alexander*, Gert Oostindie, Tristan Mostert, Erik Odegard & Bart Verheijen (redactie)
- *Koloniale macht, profijt en status*, Gert Oostindie & Henk te Velde (redactie)
- *Schaduwen van de Oranjezon*, Esther Captain & Guno Jones (redactie)
- *European Monarchs & Colonialism*, Gert Oostindie & Karwan Fatah-Black (redactie) (Leiden University Press 2026)
- *Oranje en de koloniën, 1600-2025*, Gert Oostindie

Z.M. koning Willem-Alexander nam het initiatief voor dit onderzoek en financierde het project. Het onderzoek werd in de jaren 2023-2026 uitgevoerd en was organisatorisch ondergebracht bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. De onderzoeksgroep bestond uit wetenschappers verbonden aan diverse instellingen in Nederland en elders, dan wel werkzaam als zelfstandige onderzoekers.

Het onderzoek werd verricht onder de regels voor wetenschappelijke integriteit en onafhankelijkheid zoals die worden gehanteerd door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en Universiteiten van Nederland. De Dienst van het Koninklijk Huis had geen inhoudelijke bemoeienis met de wijze waarop het onderzoek werd opgezet en uitgevoerd en evenmin met de formulering van de resultaten.

Een commissie bestaande uit prof. dr. Esther Captain, drs. Kathleen Ferrier, prof. dr. Gert Oostindie (voorzitter en eindredacteur) en prof. dr. Henk te Velde gaf leiding aan het onderzoek. Een wetenschappelijke klankbordgroep, bestaande uit Wendeline Flores MA, prof. dr. Idesbald Goddeeris, prof. dr. Maria Grever, prof. dr. Susan Legêne, prof. dr. Maarten Prak, drs. Wim Manuhutu en prof. dr. Susie Protschky, adviseerde de onderzoekscommissie over de opzet en resultaten van het onderzoek.

Oranje en de koloniën, 1600-2025

De koloniale geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau

Gert Oostindie

BOOM — AMSTERDAM

Afbeeldingen omslag: Surinaamse angisa (hoofddoek) die herinnert aan de afschaffing van de slavernij, Keti Koti, firma Ch.J. Abboud 1964 (detail). Paleis Het Loo; Gedenkplaat 25-jarig regeringsjubileum Wilhelmina, Johan Herman Isings 1923 (detail). Atlas Van Stolk/ Bibliotheek Rotterdam.

Vormgeving omslag: Brigitte Slangen
Vormgeving binnenwerk: Bas Reijnen
Auteursfoto: Jiri Buller

© 2026 Gert Oostindie | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 681 8
NUR 680, 698

www.boom.nl

INHOUD

9
Inleiding
Koloniale geschiedenis en dekolonisatie 10 | Wat was al bekend? 17 | Over het onderzoek en dit boek 21

27
1. De stadhouders
De stadhouders en de Republiek 27 | De stadhouders en het kolonialisme 30 | Maurits, Frederik Hendrik en Willem II 34 | Willem III 42 | Willem IV en Willem V 46 | Conclusie 54

57
2. Koloniaal koningschap
Macht en betrokkenheid 57 | Kennis 59 | Willem I 65 | Willem II en Willem III 69 | Emma en Wilhelmina 78 | Conclusie 86

91
3. Postkoloniaal koningschap
Kennis 91 | Opvattingen en betrokkenheid 100 | Van vanzelfsprekende rechtvaardiging tot excuses 112 | Conclusie 117

121
4. Profijt
De Republiek 122 | Het Koninkrijk 128 | Conclusie 137

141
5. Het hof
De stadhouderlijke verzamelingen 142 | De koninklijke verzamelingen 152 | Mecenaat: kunsten, tentoonstellingen, koloniale instituten 158 | Koloniale onderdanen aan het hof 163 | Conclusie 174

177
6. Een verbeelde gemeenschap
De Republiek 179 | De Oranje-mythe rond de afschaffing van de Caribische slavernij 182 | Oranje in Nederlands-Indië en het Indonesische nationalisme 186 | Imperiaal koningschap 195 | Oranjegezindheid in Suriname? 196 | Ambivalente Caribische Oranjeliefde 205 | Oranje in postkoloniaal Nederland 209 | Conclusie 214

217
Slotsom
De bevindingen, puntgewijs 219 | Het trans-Atlantische slavernijverleden 223 | Nationale context 224 | Internationale context 226 | De verantwoordelijkheid van het Huis Oranje-Nassau 228

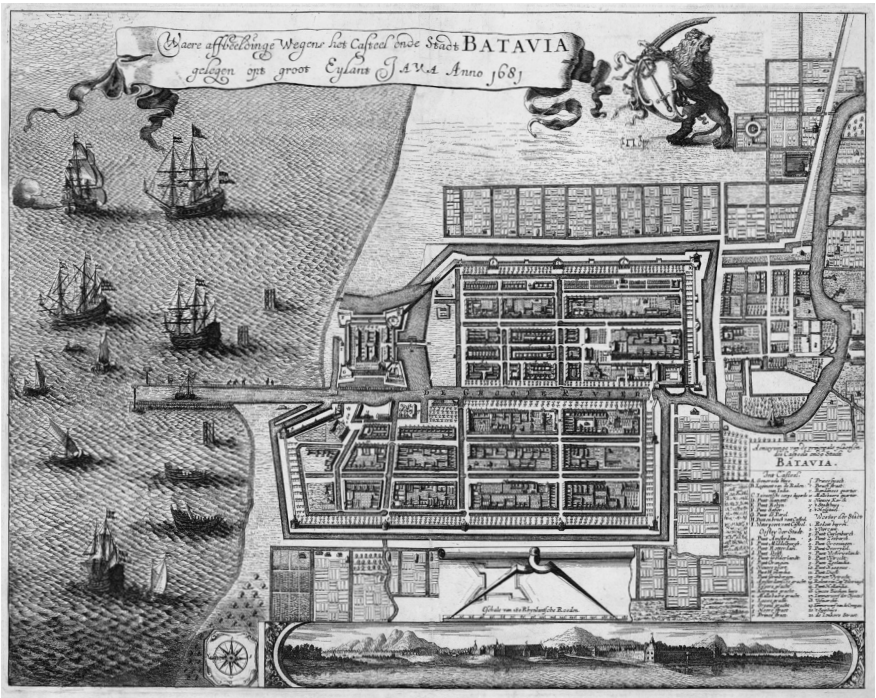
231
Verantwoording en dankwoord

235
Bronvermelding

243
Bibliografie

251
Illustratieverantwoording

253
Personenregister

Waere afbeeldinge wegens het casteel ende stadt Batavia gelegen opt groot eijlant Java, anno 1681, uit *Een toneel der […] koopsteden en handelsplaatsen van den algeheelen wereld*, J. Jansonius & Waerberge 1682. Op deze kaart van Batavia staan onder meer afgebeeld de stadswal met de bastions Punt Orangien en Punt Nassauw, de Prince Straet en de Prince Steech.

Koning Willem-Alexander tijdens een offerritueel aan de Surinamerivier met vertegenwoordigers van nazaten van slaafgemaakten en Inheemse gemeenschappen, Paramaribo 1 december 2025. Foto Remko de Waal, 2025.

Hiernaast prijkt een foto van een ritueel waaraan koning Willem-Alexander op 1 december 2025 in Paramaribo deelnam. Op die plechtigheid had de koning zelf aangestuurd. Eerder, op 1 juli 2023, had hij een langverwachte toespraak gehouden bij de jaarlijkse herdenking van het slavernijverleden. Hij herhaalde toen niet alleen de al door minister-president Mark Rutte namens de regering uitgesproken excuses voor het Nederlandse slavernijverleden. Hij verbond daaraan ook een persoonlijker verzoek om vergiffenis voor 'het overduidelijke gebrek aan handelen [van het Huis Oranje-Nassau] tegen deze misdaad tegen de menselijkheid'. Met dit ritueel aan de Surinamerivier schonken Inheemsen en nazaten van slaafgemaakten de koning de gevraagde vergiffenis. Maar daarmee werd het debat over de erfenis van de slavernij niet afgesloten, zo is wel duidelijk geworden.

De afgelopen jaren heeft Willem-Alexander publiekelijk meermaals kritisch gesproken over de rol van het Huis Oranje-Nassau in de Nederlandse geschiedenis. Op 4 mei 2020 reflecteerde hij tijdens de jaarlijkse dodenherdenking op het Nederlandse falen rond de Jodenvervolging, en spaarde daarbij zijn overgrootmoeder Wilhelmina niet. Later dat jaar bood hij in Indonesië excuses aan voor het extreme militaire geweld dat de Nederlandse krijgsmacht gebruikte in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Hij noemde het niet expliciet, maar het was bekend dat Wilhelmina die harde lijn had gesteund. In 2022 liet de koning weten vooralsnog geen gebruik meer te maken van de Gouden Koets, met het aanstootgevende paneel 'Hulde der koloniën'.

In de toelichting op zijn besluit over de Gouden Koets sprak Willem-Alexander, zelf opgeleid als historicus, duidelijke woorden: 'Onze geschiedenis bevat veel om trots op te zijn. Tegelijkertijd

biedt zij ook leerstof om fouten te erkennen en in de toekomst te vermijden. We kunnen het verleden niet herschrijven. We kunnen wel samen proberen er mee in het reine te komen. Dat geldt ook voor het koloniale verleden.' Dat vereist dan wel grondige kennis van dat verleden. Het Koninklijk Huis erkent dit. Eind 2022 gaf het bestuur van de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis Oranje-Nassau, onder voorzitterschap van koningin Máxima, opdracht tot een onderzoek naar de herkomst van de resterende koloniale objecten in de Koninklijke Verzamelingen. Later dat jaar nam de koning het initiatief tot een breed opgezet wetenschappelijk onderzoek naar de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland. Dat onderzoek ging begin 2023 van start en leidde tot de publicatie van vijf boeken. *Oranje en de koloniën, 1600-2025* vat de bevindingen samen.

KOLONIALE GESCHIEDENIS EN DEKOLONISATIE

Kolonialisme, met inbegrip van slavernij, had in de eerste plaats diepgaande gevolgen in continenten ver van Nederland vandaan. In dit onderzoek keken wij echter vooral naar de rol die de meest prominente adellijke familie van het land, de Oranje-Nassaus, in de koloniale geschiedenis speelde, en wat dit voor hen betekende. Daarom blijft in dit boek de geschiedenis in de koloniën zelf goeddeels buiten beeld, of althans, speelt die voornamelijk als context mee. Alleen in het zesde hoofdstuk verschuift dat perspectief enigszins.

Niettemin is, voor een goed begrip van wat komt, enig inzicht in die geschiedenis onmisbaar. Vandaar een kort en dus versimpeld overzicht van de hoofdlijnen van de koloniale geschiedenis. Daarbij moet worden aangetekend dat 'kolonialisme' en 'koloniale geschiedenis' brede en niet erg nauwkeurige begrippen zijn, ook waar het de Nederlandse geschiedenis betreft. De eerste verkenningsreizen naar Azië werden niet zozeer gedreven door een behoefte om overzeese koloniën te stichten, maar om handel te drijven. Op sommige plaatsen bleef het bij handel, elders werden toch koloniën gevestigd. In de Amerika's zetten de Europese staten die stap naar kolonisatie juist vrijwel direct. Dat werd een geschiedenis van vrije Europese migratie maar vooral ook van trans-Atlantische

slavenhandel. Voor de periode vanaf de late negentiende eeuw wordt ook wel van imperialisme gesproken, waarbij mede door industrialisatie en technologische innovaties de koloniale mogendheid een veel sterkere grip verwierf op de koloniën en, andersom, in eigen land zich een imperiale cultuur ontwikkelde. Over dat onderscheid is veel meer te zeggen, maar voor dit boek voldoet het begrip 'koloniale geschiedenis' om de hele periode van vier eeuwen te omschrijven.

De start van het Nederlandse kolonialisme kunnen we rond 1600 dateren. De einddatum is moeilijker te bepalen, al was het maar omdat het verleden nog zo doorwerkt in het heden. Nederland, of beter de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, was in 1600 verwikkeld in een onafhankelijkheidsoorlog. In die tijd ontwikkelden de Nederlanden, en vooral de gewesten Holland en Zeeland, zich tot een van de welvarendste plekken op de hele wereld. De eigen landbouw, visserij en nijverheid waren daarbij van groot belang, maar ook de handel, eerst binnen Europa, later verder weg. De Republiek richtte de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc, 1602) en de West-Indische Compagnie (wic, 1621) op en liet handel, het overzeese bestuur en ook oorlogvoering zo veel mogelijk over aan deze compagnieën. Militair geweld, te land en ter zee, was niet alleen gericht tegen Europese concurrenten, maar werd ook ingezet tegen staten of volken in de gebieden waar deze compagnieën zich vestigden.

Van de twee compagnieën was de voc veruit de belangrijkste en, vanuit Nederlands perspectief, de succesvolste. Zij bezette her en der stukken van wat later Indonesië zou gaan heten en liet daar, onder meer door slaafgemaakten, enkele steden bouwen, waaronder het latere Jakarta. De compagnie stichtte verder de Kaapkolonie, in het huidige Zuid-Afrika, en koloniseerde delen van Ceylon (Sri Lanka) en Malakka (nu een deel van Maleisië). Voorts vestigde de voc een lange trits handelsposten, van het Midden-Oosten tot aan China en Japan, waar zij eerder de vragende dan de dominante partij was. Binnen haar octrooigebied, haar werkterrein, voerde de compagnie met vele partners handel, in goederen maar ook in mensen. Vele honderdduizenden, mogelijk ruim een miljoen Aziatische en Afrikaanse slaafgemaakten werden in het octrooigebied van de compagnie aangekocht en verhandeld. Die handel werd overigens niet zozeer door de voc zelf gevoerd, maar door Europeanen en Aziaten

die dit voor eigen rekening deden; de compagnie profiteerde wel van slavenarbeid. De economische betekenis van de VOC fluctueerde in de loop van bijna twee eeuwen weliswaar, maar al met al was de compagnie een succesverhaal voor de Republiek en voor de aandeelhouders. Dat kwam tot een einde met de liquidatie in 1798, toen de Republiek al enkele jaren was bezweken.

Vanuit het perspectief van de belanghebbenden in de Republiek was de WIC niet zo'n groot succes. De eerste WIC ging in 1674 failliet, de tweede bestond van 1674 tot 1793 en was voor de aandeelhouders eveneens een fiasco. Dat neemt niet weg dat deze compagnie de impuls gaf aan een reeks veroveringen en een trans-Atlantische slavenhandel waarvan ongeveer 600.000 Afrikanen het directe slachtoffer waren. De menselijke tol was nog veel hoger dan dat, denk aan degenen die al in het voortraject in Afrika stierven, ontheemd raakten of hun naasten verloren, de doden op de slavenschepen, of de vele generaties die aan de andere zijde van de oceaan in slavernij opgroeiden, werkten en stierven. De eerste belangrijke kolonie van de WIC was Nieuw-Brazilië, dat net als Nieuw-Nederland (in en rond Manhattan, New York) alweer snel overging naar Europese concurrenten. Uiteindelijk koloniseerde en behield Nederland de zes Caribische eilanden die later de Nederlandse Antillen genoemd zouden worden, plus vier plantagekoloniën aan de noordkust van Zuid-Amerika, waarvan Suriname veruit de belangrijkste was. Voor het beheer van die koloniën werden aparte semioverheden ingesteld, de Sociëteit van Suriname en de Sociëteit van Berbice.

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ging in 1795 ten onder. Nederland werd als Bataafse Republiek eerst een onderdeel van de Franse invloedssfeer en daarna als Koninkrijk Holland (1806) overgenomen door het Frankrijk van Napoleon Bonaparte. De Britten, de belangrijkste tegenstander van Frankrijk, namen vrijwel alle Nederlandse koloniën over – de naar Engeland gevluchte Nederlandse stadhouder Willem V had daarin uitdrukkelijk toegestemd. Aan het einde van de napoleontische oorlogen (1815) was Frankrijk verslagen. De overwinnende grootmachten gunden Nederland een herstart, nu als Koninkrijk der Nederlanden. Groot-Brittannië eiste echter een deel van het koloniale rijk op. Zo werden Ceylon, Malakka en de Kaapkolonie Brits, evenals de drie naast Suriname gelegen koloniën Berbice, Demerara en Essequibo,

het tegenwoordige Guyana. Nederland kreeg het koloniaal gezag terug over de gigantische Indonesische archipel, Suriname en de zes Caribische eilanden, en verder nog de handelspost Elmina in het huidige Ghana, die echter in 1872 alsnog in Britse handen overging. De Britten dwongen Nederland in 1815 ook hun verbod op de handel in slaafgemaakten over te nemen. Een cruciaal verschil met de voorgaande periode was dat voor het eerst de staat zelf, zonder tussenkomst van compagnieën, het koloniaal beleid ging voeren.

In de periode tussen 1815 en 1942 zou wat toen Nederlands-Indië heette steeds verder worden onderworpen, gekoloniseerd en economisch ontwikkeld. Hierbij stond het Nederlandse belang voorop, al was er vanaf 1900 ook sprake van een 'ethische politiek', die de belangen van de Indonesische bevolking serieus wilde nemen. Indië werd een onmisbare factor in de economische ontwikkeling van Nederland, maar ook voor zijn geopolitieke status. Die geografisch en demografisch enorme kolonie, met rond 1940 zeventig miljoen inwoners, was voor Nederland, met zijn negen miljoen inwoners, van het grootste belang. Zonder Indië was Nederland slechts een klein en niet erg belangrijk land. De koloniale autoriteiten wilden dan ook niets weten van het Indonesische nationalisme, interneerden de leiders van die beweging jarenlang en beschouwden onafhankelijkheid op zijn best als iets voor de verre toekomst. In het Nederlandse parlement dachten alleen enkele socialisten en de Communistische Partij Holland daar anders over.

Intussen waren Suriname en de Caribische eilanden vanuit koloniaal perspectief een steeds grotere zorg geworden. De slavernij was er in 1863 afgeschaft, in Suriname waren ter vervanging van de Afro-Surinaamse plantagearbeiders ruim 60.000 contractarbeiders aangevoerd, eerst uit China, maar vooral uit Uttar Pradesh en Bihar in Brits-Indië (Hindostanen) en uit Java. De economie bleef kwakkelen. Pogingen de Caribische eilanden tot ontwikkeling te brengen leverden weinig op. In Nederland gingen er stemmen op om beide koloniën maar te verkopen, nu zij het 'moederland' alleen maar geld kostten en zorgen baarden. Dat was óók een koloniaal gezichtspunt. Zover kwam het niet, verkoop ging in tegen de nationale eer en bovendien dienden zich geen kopers aan. Vanaf

de jaren 1920 tekende zich een economische opleving af, door de ontwikkeling van de bauxietindustrie in Suriname en de vestiging van olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao. Die groei zette enkele decennia door, al bleef de bevolking klein: gezamenlijk telden de twee Caribische koloniën rond 1940 nog geen half miljoen mensen. Niettemin zouden beide koloniën door de bauxiet- en olie-industrie een belangrijke bijdrage leveren aan de geallieerde strijd in de Tweede Wereldoorlog.

De Tweede Wereldoorlog luidde het einde in van de koloniale geschiedenis. Duitsland bezette Nederland in mei 1940, Japan versloeg begin 1942 het koloniaal bewind in Nederlands-Indië. Op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, riepen Sukarno en Mohammad Hatta de Indonesische onafhankelijkheid uit. Nederland weigerde dit te accepteren. Pas ruim vier jaar later gaf Nederland toe, na eindeloze onderhandelingen, maar vooral na een zeer bloedige oorlog, die aan Indonesische zijde ten minste 100.000 doden eiste en aan Nederlandse zijde bijna 10.000 burger- en militaire doden. De in Den Haag gehouden rondetafelconferentie leidde tot de officiële soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949, in het Koninklijk Paleis op de Dam, die door koningin Juliana werd ondertekend. Nederland slaagde erin om Nieuw-Guinea (nu Papua) buiten het akkoord te houden, maar moest dit 'overzeese gebiedsdeel' in 1962 alsnog, via de Verenigde Naties, aan Indonesië overdragen.

De twee Caribische koloniën bereikten in 1954, na lange onderhandelingen, de status van autonoom land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Suriname werd in 1975 een onafhankelijke republiek. De Nederlandse Antillen weigerden die stap te zetten, maar wilden ook niet meer met elkaar verder. Aruba verwierf in 1986 een 'status aparte', in 2010 werden de Nederlandse Antillen ontmanteld. Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat sindsdien uit vier formeel autonome landen: Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Nederland, dat de drie kleinste Caribische eilanden, Bonaire, Sint Eustatius en Saba, heeft geïntegreerd als 'openbare lichamen', een soort gemeenten.

Wat de dekolonisatie in en voor Indonesië, Suriname en de Caribische eilanden heeft betekend, valt grotendeels buiten het bereik van dit boek. Wel wordt, vooral in hoofdstuk 6, enige aandacht

besteed aan een gevolg dat ook in Nederland van groot belang is geweest: de postkoloniale migraties, tussen 1945 en begin jaren 1960 vooral uit Indonesië, in de jaren 1970 en begin jaren 1980 uit Suriname, en sindsdien uit de Caribische eilanden, in het bijzonder Curaçao. Vanuit Indonesië ging het om etnische minderheden: 'gekleurde' Indo-Europese of Indische Nederlanders (met zowel Indonesische als Nederlandse voorouders), totoks (witte 'remigranten'), Molukkers en Indische Chinezen. De omvang van de eerste generatie van deze migranten lag in de orde van 350.000 mensen. Inmiddels spreekt men wel over een tot twee miljoen Nederlanders met 'Indische wortels', waarbij men dan ook de vierde en latere generaties meetelt. Ruim een derde van de Surinaamse bevolking verliet het land in de jaren rond de onafhankelijkheid. Dit waren vooral mensen van Afrikaanse, Hindostaanse of Javaanse afkomst. In de jaren 1980, tijdens de militaire dictatuur, zochten nog eens vele duizenden Surinamers een toevlucht in Nederland, nu ook Marrons en Inheemsen. Inmiddels wordt de omvang van de Surinaamse gemeenschap in Nederland op een kleine 400.000 mensen geschat, tegen ruim 600.000 in Suriname zelf. De Antilliaanse gemeenschap in Nederland blijft groeien, met hun Nederlandse paspoort hebben zij daartoe onbelemmerd het recht. Het 'zevende eiland', de Antilliaanse gemeenschap in Nederland, telt inmiddels zo'n 175.000 mensen, tegen 330.000 op de zes eilanden. Driekwart van de Antillianen in Nederland heeft een Curaçaose achtergrond.

Die migraties waren een onverwacht gevolg van eeuwenlange koloniale overheersing: 'Wij zijn hier omdat jullie daar waren!' Wat was eigenlijk de rechtvaardiging geweest voor dat kolonialisme? In het vroegmoderne Europese – en dus ook het Nederlandse – denken was die overheersing nogal vanzelfsprekend. Het witte, christelijke Europa was in de eigen optiek superieur aan alle andere culturen, waar ook ter wereld. Deze opvatting en mentaliteit dienden als rechtvaardiging van kolonialisme, inclusief handel in slaafgemaakten en slavernij. Winstbejag, geopolitieke belangen, racisme en geweld gingen hand in hand. Spanje en Portugal, de eerste koloniale mogendheden, hechtten nog waarde aan verspreiding van hun 'ware geloof', het katholicisme. Latere koloniale mogendheden, onder wie de protestantse Nederlanders, vonden dat minder belangrijk. De

dominee rechtvaardigde de koopman en liep hem enkele eeuwen lang zelden in de weg.

Kort samengevat: het kolonialisme draaide primair om nationaal eigenbelang, economisch en geopolitiek. In een later stadium werden ook idealistische doelstellingen geformuleerd, in de sfeer van een beschavingsoffensief, zending en missie, een soort ontwikkelingshulp, voordat dit woord bestond. Nederland vormde geen

uitzondering op dit patroon. Ook in de latere Nederlandse ethische politiek werd onverkort vastgehouden aan de eigen superioriteit, al dan niet in racistische termen verwoord. En nooit stond een 'ethische politiek' het gebruik van koloniale onderdrukking en oorlogvoering in de weg. Waar in de wereld Nederland ook koloniën had, racisme en geweld tegen iedereen die zich verzette tegen het kolonialisme hoorden er van begin tot eind bij. De koloniale geweldsuitoefening was een stuk meedogenlozer dan de wijze waarop in eigen land de status quo werd gehandhaafd. Het antikoloniale verzet werd wel opgemerkt, maar verworpen en bestreden, niet op waarde geschat, en nog minder gehonoreerd.

Wie in Nederland bepaalde het koloniaal beleid, wie was erbij betrokken, wie wist ervan, wie profiteerde ervan? Onder historici is er geen overeenstemming over de vraag of het kolonialisme door de eeuwen heen werkelijk de beoogde economische voordelen opleverde. Daarbij moet hoe dan ook onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende gebieden waar Nederland koloniseerde, tussen verschillende perioden, en tussen de Nederlandse staat, particuliere ondernemingen, het 'maatschappelijk middenveld' (kerkelijke instituties, scholen, universiteiten) en individuen. Het is niet eenvoudig vast te stellen in hoeverre de lagere klassen van Nederland door de eeuwen heen wezenlijk baat hadden bij de koloniën, in de sfeer van werk, welvaart en consumptie. Evenmin is er consensus over de vraag in welke mate de meeste Nederlanders op de hoogte waren van wat zich 'overzee' afspeelde. Duidelijk is wel dat tot ver in de twintigste eeuw weinigen werkelijk wat te zeggen hadden over de politiek, inclusief het koloniaal beleid. Zelfs de dienstplichtige militairen die moesten vechten in de laatste grote koloniale oorlog in Indonesië (1945-1949) hadden geen invloed gehad op de besluitvorming die daaraan voorafging, zij hadden immers nog geen stemrecht. Die zeggenschap bleef

vrijwel tot aan het eind voorbehouden aan de Nederlandse elites, onder wie het Huis Oranje-Nassau een prominente positie innam.

WAT WAS AL BEKEND?

Portugal en vervolgens Spanje waren de eerste koloniale mogendheden van Europa. Al snel volgden andere landen: Engeland, Frankrijk, Nederland, Denemarken, Zweden. In de late negentiende eeuw voegden zich daar nog drie nieuwgevormde staten bij: Italië, België en Duitsland. Aan het hoofd van al deze koloniale mogendheden stond een koning of koningin, met als enige uitzondering Nederland ten tijde van de Republiek. Een van de vijf boeken die wij publiceerden is het internationaal-vergelijkende *European Monarchs & Colonialism.* De vragen die de auteurs in dit boek proberen te beantwoorden draaien om de betrokkenheid van de toenmalige Europese vorsten bij het kolonialisme. De inzichten die dit opleverde worden in de 'Slotsom', het afsluitende hoofdstuk van dit boek besproken. Voor nu is het belangrijk te benadrukken dat niet alleen het Nederlandse kolonialisme, maar ook de betrokkenheid van de Oranjes moet worden begrepen in de context van de rivaliteit met al die andere Europese koloniale mogendheden. Deze betrokkenheid verhoogde hun aanzien in eigen land en indirect ook in de internationale rangorde van Europese vorstenhuizen.

Het land dat nu Nederland heet, heeft een lange geschiedenis, die veel verder teruggaat dan de strijd voor onafhankelijkheid in de Opstand, de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) tegen Spanje. Maar die oorlog markeert wel het ontstaan van Nederland als een zelfstandige staat. Dat was een republiek in de zeventiende en achttiende eeuw, vanaf de negentiende eeuw een koninkrijk. In die geschiedenis speelde het Huis Oranje-Nassau vaak een belangrijke rol. Tijdens de strijd om onafhankelijkheid en de periode van de Republiek bekleedde een reeks stadhouders militaire en politieke posities. In het Koninkrijk waren de vorsten en vorstinnen van Oranje-Nassau staatshoofd en oefenden zij invloed uit op het bestuur van de staat, al werd hun macht allengs ingeperkt.

Rond 1600 was Nederland de facto een onafhankelijke staat, al liet de internationale erkenning daarvan nog op zich wachten. De

Koningin Wilhelmina en prins Hendrik arriveren in de Gouden Koets op het Binnenhof bij de opening van de vergadering der Staten-Generaal. Foto NV Vereenigde Fotobureaux, 1931.

jonge Republiek was ambitieus, op alle fronten, dus ook waar het ging om het opbouwen van een eigen koloniaal imperium. Zo werd de nationale geschiedenis van de Nederlandse staat vanaf de vroege zeventiende eeuw verbonden met de opbouw van een koloniaal rijk. Dat zou zo blijven, tijdens de Republiek en lang daarna. Dat het Koninkrijk der Nederlanden tot op de dag van vandaag niet alleen aan de Noordzee ligt maar ook in de Cariben illustreert dit treffend.

Net als het feit dat de familiegeschiedenis van zo'n twee miljoen Nederlanders mede in de voormalige koloniën ligt.

Ruim vier eeuwen speelde het Huis Oranje-Nassau een prominente, zij het zelden beslissende rol in de Nederlandse geschiedenis. Ruim vier eeuwen was die Nederlandse geschiedenis óók een koloniale geschiedenis, waarvan tweeënhalve eeuw slavernijgeschiedenis. Dat roept vragen op over de betrokkenheid van de Oranjes bij dit koloniale verleden. Maar daarover is opmerkelijk weinig geschreven. In de geschiedschrijving over het Nederlandse kolonialisme wordt nauwelijks aandacht besteed aan hun rol, en in de geschiedschrijving over het Huis Oranje-Nassau wordt weinig gesproken over hun betekenis in de koloniale geschiedenis. Het enige boek dat beoogde die betrokkenheid in brede zin centraal te stellen, *De parels en de kroon. Het koningshuis en de koloniën*, dateert alweer van twintig jaar geleden en had geen andere pretentie dan een eerste verkenning te bieden, een opstap naar diepgaander onderzoek. Sindsdien zijn verschillende studies verschenen die meer licht werpen op bepaalde aspecten van de onderlinge raakvlakken, maar is geen omvattende studie gepubliceerd.

Een eerste, weinig verrassende conclusie die kon worden getrokken op basis van de bestaande historiografie is dat vermoedelijk alle stadhouders en latere vorsten en vorstinnen het kolonialisme ondersteunden en dit van belang achtten voor de economische ontwikkeling en het internationale prestige van Nederland zelf. Pas de naoorlogse vorstinnen Juliana en Beatrix gaven blijk van minder koloniale en dus minder zelfzuchtig nationalistische opvattingen, maar dat was in een tijd waarin het kolonialisme ten einde kwam en de politieke rol van het Huis Oranje-Nassau bescheiden was. Voor deze conclusies waren de aanwijzingen in hoge mate anekdotisch en dus matig bevredigend. Behalve voor koning Willem I en koningin Wilhelmina, was er weinig substantieels bekend over koloniale opvattingen van leden van het Huis, en waren er weinig bewijzen voor diepgaande bemoeienis met het koloniaal beleid.

Over het financiële gewin dat het kolonialisme de Oranjes mogelijk bracht was nog minder bekend. Aannemelijk is dat hun betrokkenheid bij het koloniaal beleid mede werd gedreven door economische motieven, de hoop op opbrengsten die Nederland, maar

ook hun persoonlijk ten goede zouden komen. Er was aantoonbare betrokkenheid van de stadhouders bij de VOC en WIC, die hun ook inkomsten opleverde. De latere koningen en koninginnen hadden eveneens koloniale belangen, direct en in zekere zin ook indirect. Hun inkomsten waren namelijk mede afhankelijk van staatstoelagen uit een nationaal budget waaraan de koloniale baten bijdroegen. Maar de vraag tot op welke hoogte het Huis Oranje-Nassau financieel profiteerde van het Nederlandse kolonialisme was op basis van de eerdere historiografie niet te beantwoorden.

Opbrengsten kunnen ook in andere dan strikt financiële termen worden gemeten, namelijk in de zin van status en prestige, en daarmee van dynastiek belang. Het lijdt geen twijfel dat de stadhouders, koningen en koninginnen in die zin profiteerden van het Nederlandse kolonialisme. Stadhouders werden in contacten overzee door de VOC vaak voorgesteld als echte vorsten, wat vermoedelijk ook hun prestige in eigen land ten goede kwam. Kaarten en afbeeldingen van verre nederzettingen in de paleizen illustreerden de koloniale dimensie van het rijk waarin zij hun rol speelden. Koloniale kunstvoorwerpen en etnografica vonden hun weg naar de persoonlijke collecties van de Oranjes, veelal als geschenken, al is het de vraag hoe vrijwillig die giften werkelijk waren. Aan het hof hadden bedienden en bezoekers uit de koloniën een vergelijkbare functie. De afgelopen jaren verschenen over deze deelonderwerpen verschillende studies, maar van een enigszins compleet beeld was geen sprake.

Zeker in de laatste eeuw van het kolonialisme werd het Huis Oranje-Nassau doelgericht ingezet in de verbeelding van een imperiale eenheid, in een poging om in de koloniën een gevoel te creëren dat het aantrekkelijk en zelfs een voorrecht was om onderdeel uit te maken van het Nederlandse koloniale rijk. Voorbeelden te over: het aanbieden van geschenken namens de Oranjes, het vieren van Oranje-hoogtijdagen in de koloniën, het creëren van de mythe dat koning Willem III persoonlijk de Caribische slavernij had afgeschaft, het voorstellen van de imperiale koningin Wilhelmina als personificatie van een nieuwe ethische politiek, als hoedster van het welzijn van de verre koloniale onderdanen. De opkomst van de massamedia vanaf de late negentiende eeuw speelde hierin een belangrijke rol, in de naoorlogse periode ook het vliegverkeer, dat regelmatige bezoeken aan de 'overzeese gebiedsdelen' mogelijk